

544. l.: nem κρονος, hanem χρονος kell. (Stephanus: *Thesaurus Graecae linguae*, IX. Graz 1954, 701. has.) – Az ugyanitt szereplő „Areta poéta” nem lehet ókori személy: *Aretas* néven csak nabataeus királyokat és egy IX. századi platonista teológust ismerünk. Gyanításom szerint az igen népszerű Pietro Aretinóról van szó, aki csakugyan „bolondul veszett el”: a szóbeszéd szerint lakoma közben érte a szélütés.

547. l.: A *Ricisius* poétára való utalás csakugyan feloldhatatlan a számos Ricius, Ricisius, Ricci, Rizzi név miatt. Ugyanitt azonban két további magyarázat könnyen megadható. *Methodios* a lykiai Olympos püspöke volt, 311-ben mártírként halt meg. Hiteles művei a Porosz Akadémia sorozatában vannak kiadva (*Die griechischen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderten*, 27. köt., Leipzig 1917). Számunkra azonban egy neki tulajdonított apokrif mű fontos, ez jövendőléseket tartalmaz (*Lex. f. Theol. u. Kirche*, 2. kiad. VII. köt. 1935. 137. has.). A magyar irodalomban Batizi

Andrásnál (RMKT I, Bp. 1880, 105. és 424. l.), sőt már Temesvári Pelbártnál és Gyirva Vencelnél fordul elő (György Lajos: *Egy középkori Sibilly-vers*... Pécs 1929). – *Boldis* király nem más, mint a Dániel könyvének 5. részében szereplő Boldizsár, Baltazár, Belsaccar, akinek igazi neve Nabonid volt. A *Boldis* régi magyar becéző alak.

550. l. A *Csepregi veszedelem* 122. sora azt jelenti, hogy amidőn a dühödtt harag felgerjed az emberben, „kivetkőzik természetéből” („a természet nagyobbra terjed”). Horatius írja (Ep. I. 2,62): „Ira furor brevis est”. A sor ennek a magyar párhuzama. –

580. l. Fráter Gyulai Mártonnak a győri *Epinicia* szerzőjével történő azonosításával egyetértünk.

Egy gazdag tartalmú, esztétikai szempontból sem jelentéktelen régi magyar verses kötetet kaptunk kézhez, és csak méltánylással szólhatunk a szövegek gondozóinak teljesítményéről.

Bán Imre

ADY ENDRE ÖSSZES VERSEI

A szövegeket gondozta és a jegyzeteket összeállította Láng József és Schweitzer Pál. Bp. 1977. Szépirodalmi K. 1638 l. (Ady Endre Művei 1., Magyar Remekírók)

Isten csudája, hogy Ady versei csak annyi hibával maradtak ránk, mint amennyit most ez az új, harmadik „összes” kijavít. Ritkaság, hogy a *Magyar jakobinusok dala* első sorában megmaradt a *b* betű, nem „banalizálódott” *h*-vá ebben a kifejezésben: *ujjunk begyéből vér serken ki*. Úgy, ahogyan a *seregszámla* seregszemle, a *bóbis-kálván* bóbis-kálván lett. Az előbbit még a szakértelméről, érzékenységéről, pontosságáról egyaránt kiváló bizonyítványt adó két textológus, Láng József és Schweitzer Pál sem merte „emendálni”, visszajavítani, s csak Kovács Sándor Iván alapos, nagy nekifutású, szellemes tanulmánya (Kortárs, 1977. 11. sz.) bátorította föl őket is, hogy egy következő kiadásban majd érvényesítsék Ady hiteles szándékát. De a *bóbis-kálván* népnyelvi vagy régies ízű változatát helyreállították. S még mennyi mindent!

Szövegjavítások

Kimaradt sort iktatnak vissza; névelővé szűrült mutatónévmásokat (ez: az) mentenek meg; szintén a szokványos alakra bővült alakokat

tömörítenek ismét (*éltem, jelentnem, játsznak*); a *csend* újból Ady írása szerint *csönd* lett; az *élve-virág* (még a szedő nézhette el Ady írásában) *áloe-virág*, s így tovább. Szintén kéziratból rosszul szedett *Másnak* szót a rím és az értelem szerint *Múltnak* alakra javítottak (930. l.), a hibás címet többesszámba tették (*Mostoháim a betűben*), a fölösleges kötőszót (*és*) törölték (1354) stb. Átvették Földessy Gyula javítását (*Az öreg Kunné*); s egy másik esetben fölöslegesen is tették ki a szögletes zárójelet a pótoltt szó köré, hiszen már Földessy is így adta (*Hadd szenvednék érte*).

Nemcsak sort, hanem szakaszokat is visszaiktattak: azokat, amelyeket Ady, kedve ellenére, Hatvány óhajának engedve törölt (*Már előre rendeltettem, Nyögök s mind terhemmel*).

A javítások valóban az eddigi leghitelesebb Ady-összessé minősítik ezt a kiadást, amely a kritikai kiadás előtt (hiszen az I. kötet csak töredéke az életműnek) a lehető legjobb szövegeket adja. Nem ellenvetésem, inkább csak kételyem van néhány javítás kapcsán. Az *elsüllyedt utak* 12. sorában az *utam elfogyott* áll a kötetekben: első közlésének *elhagyott* szavát állították vissza a szerkesztők „értelmi meg-

fontolásból". Nincs kizárva, hogy nem sajtóhiba, hanem Ady változtatása a kötetbeli alak. Az *Új arató ének* csak *A halottak élén* című kötetből ismeretes; itt 1915 szerepel alatta. Ezt a szerkesztők tévedésnek minősítik, mondván, hogy valószínűleg nem sokkal a kötet megjelenése előtt íródott. De nem lehetetlen, hogy előkerül valahonnan 1915. évi megjelenése. A *Vihar és fa* című vers két sorát Boncza Berta másolatában talált változat szerint módosították, abban a föltevésben, hogy az eltérések Ady javításaira mennek vissza. Nem tudom, elég érv-e ez a szövegbe nyúláshoz.

De a legjobban *A Kalota partján* egy sorának, egy betűjének a módosítását sajnálom. A szerkesztők a Nyugati első közlést állították vissza: Mily pompás vonulásuk a dombon. Valamennyi kötetben így szerepel: Mily pompás vonulások a dombon. Ez utóbbi szerintem sokkal jobb, művészibb, mint az első közlésbeli: elvontabb, szokatlanabb, hatásosabb. S ott van utána, a következő sorban, a szintén elvont, bár egyes számban álló megismétlése: Óh, tempós vonulás... Vajon miért ne tehetnők föl, hogy Ady eredetileg így írta, csak a Nyugat szedője torzította a szokványossá, de Ady *A halottak élén* szerkesztésekor visszajavította, s Földessy a továbbiakban megőrizte. Avagy ha nem így volt is a kéziratban, de Ady a kötet szerkesztésekor tudatosan, művészi céllal változtatta meg?

A javítások indokolásaként gyakran ismétlődik ez a megfogalmazás: „verstani megfontolásból”, „poétikai megfontolásból”, „verstani megfontolásból”. Csak egyszer olvassuk a tüzetesebb okot: „ritmikai megfontolásból” (1434). Jobb lett volna szabatosabban adni a magyarázatot: esetenként a szótagszám hiányára vagy többletére; a rímré, ritmusra stb. utalni.

Azért csodálatos, hogy az Ady-versek nem torzultak el még jobban, mert Ady, mint a Jegyzetekben olvassuk, nem törődött kéziratának sorsával, de még kötetének kefelevonataival sem. Verseiből fennmaradt mintegy 330 kéziratának helyesírása is következtelen. Még a tisztázataikban is ötletszerűen jelöli a magánhangzók hosszúságát, rövidségét; elmosódik a különbség a központozásban; összevisszaság van a szavak egybe- és különírásában, a közsavak nagy kezdőbetűs írásában stb. A napilapokban megjelent versek hemzsegnak a sajtóhibáktól; nem tüntetik föl a magánhangzók időtartamát; szerkesztők, nyomdák, szedők egyéni helyesírása kuszálja össze a költőt. Ő maga kötetivel sem vergődött, öccsére és Földessy Gyulára bízta az újság-

kivágatok fölragasztását, a nyomdai levonatok javítását; ő csak a költői tennivalókat végezte: a ciklusba rendezést s a szövegek csiszolgatását, javíthatóságát; szavak cseréjét, törlését, beiktatását.

Helyesírás

Ezernyi véletlen tényező eredőjeként áll tehát előttünk az Ady-mű. A kritikai kiadásnak megvan a maga külön szabályzata; hovatovább el kell készítenünk a népszerű kiadások irányelveit is. Egyik ilyen alapelvül kínálkozik annak kimondása, hogy az írói, költői szövegeket – a mondanivaló és a forma sérelme nélkül – a lehető legjobban hozzá kell igazítanunk a mai helyesíráshoz. Ezt kívánja elsősorban az olvasó esztétikai élvezete, amelyet megzavar a szokatlan írásmód: eltereli figyelmét a lényegről; meg is tévesztheti, mert homályt, jelentésárnyalatot sejtethet az egyszerű helyesírási csökevényben, elavult írásmódban. Másodszor ezt kívánja a nyelvtanítás is, amelynek eredményeit az avult írásmód lerombolja: az olvasó helyesírási tudatát összekeveri, ha más alakot talál kedvelt költőinek versesköteteiben, mint amelyet éveken át az iskolában nagy nehezen megtanult. Mégpedig nem egyet-kettőt, amelyről megtanulhatta, hogy „költői szabadság”; hanem százával, ezrével s főként olyan alakokban, amelyek régies vagy egyénies írásmódja nem tükröz sem különleges költői mondanót, sem verstani szükségletet.

Milyen helyesírási változtatásokat látnék helyesnek egy következő Ady-összes szövegeiben?

1. Mindenütt következetesen pótolnám a mondatkapcsoló kötőszókat (*és, s*) elől – a korabeli gyakorlat szerint – hiányzó vesszőt. Ennek olykor értelemmódosító szerepe is lehet. (Vö. Szemere Gyula: Az akadémiai helyesírás története. Bp. 1974. 253–254.)

2. Az Ady írásképet annyira jellemző kötőjeles szavakat, kifejezéseket három csoportra osztanám:

a) Egybeírnám azokat, amelyek a mai helyesírás szerint egybeírandók, és amelyeknek kötőszavas írásmódja nem jelez különleges, alkalmi, egyszeri jelentéstartalmat. Csak a versek címéből veszem példáimat, amelyek most még ebben a kötetben is kötőjellel szerepelnek, de aggálytalanul egybeírhatók, hiszen így is ugyanazt jelentik: *héjanász, hotelszobák, platánfa, Napfényország, Azúrország, férfiünnep, színésznő; bölcsőhelyem, szénarendek, halálmenet, frigy-*

láda, kocsiút, proletárfiú, rémmesék, templomalapító, várúr, királylány, levélféle, nőkergető, nyárérszaka, tábortűz, hintajáték, búzaföld, ceruzasorok, telehold, ibolyavetés, kolózhajó, Szentlélek, szalmaözeveg, interurbán. Nem tudom, nem tévedés-e, hogy a kéziratban állítólag (1448) Ady is így írta volna: *halózhajók*.

b) Külön írnam azokat, amelyek a helyesírás szerint – jórészt Ady korának helyesírása szerint is – külön írandók. Ezekre is előbb a címekből néhány példát: *Csönd herceg, ködbe fült, rég halottak, jégcsap szívü*. De innen-onnan a versekből is: *faun mezü, ronggyá szedettteb, kreol arca, étellel kínáltak, nemes urak, pártot ütni, ital bor* (ti. egy ital bor), *túl sokszor, messi magyarok, fészket kérőn, papi beszéd, egy kicsit* stb. Nem tudom eldönteni, elhagyható-e a kötőjel ezekben: *Minden-Titkok, Minden-Pénzek*. Szívesebben elhagynám.

c) Még mindig bőségesen marad olyan Ady alkotta jellegzetes összetétel, amelyet kénytelenek vagyunk kötőjelesen meghagyni, mert egyszeri és többlet-jelentésű. Megint a címekből válogatok: *Csók-kissasszony, Csók-palota, koporsó-paripa, Délibáb-ösöm Köd-városban, halál-árok, Élet-fa, asztal-trón, mámor-fejedelem, arany-szobra, perc-emberkék* stb. Olykor Ady is habozott: a 680. lapon *Tisza-urat* találunk (értsd: Tisza István rendszerének úri haszonélvezője), a 683. lapon ugyanebben az értelemben szerepel *Tisza urak* alakban. Itt inkább a kötőjeles alakot tartom helyénvalónak.

3. Mai helyesírással írnék ilyen közneveket, tulajdonneveket, mint *sohse* (*sose*; Ady verseiben nagyon gyakori!), *Páris* (*Párizs*, címben is sűrűn előfordul), *kathedrális*, (*katedrális*), *külömb* (*különb*), *Földesi* (*Földessy*), *Boesky* (*Boesky*) stb. Az *utca* különbözőképpen szerepel, nyilván a közlő hely saját gyakorlata szerint: hol *utca* (208, 210), hol *ucca* (640, 647, 746), nemegyszer címben is. Ugyanígy az *utolszor* (677), de *utólszor* is (646). Zavar a *just* szó („azért is!”) *just* alakú írása (681), mert egy pillanatig a *just* érezzük benne. Megvitatandónak tartom a *korcsma*, *korcsmáros* szóból nem hagyhatnánk-e ki az *r* betűt, hogy ezzel se zavarjuk a mai olvasót, ne vonjuk el figyelmét a vers mondanivalójától. A *csolnak* címben is negédes, avatag hangulatot kelt (*Csolnak a Holt-tengeren*), itt kijavítanám. Nem tehetjük sajnos ugyanezt *A tűnődés csolnakján* című versnek legalábbis a szövegében, mert az *eloldlak* rímrel rá.

4. „A magánhangzók hosszúságának jelölésénél – amelyben a források, köztük a kótetek is,

igen tarka képet mutatnak – ritmikai megfontolások alapján módosítottuk az eddigi Ady-összesek legkírívóbb egyenetlenségeit” – mondják a szerkesztők (1314), de sajnos hozzátesszik: „Nem törekedtünk azonban egységességre ebben a különleges óvatosságra intő kérdésben.” Kár! Megbocsáthatónak tarthatnánk, ha nem érték volna el a teljes következetességet, tökéletes egységet, de azért jó lett volna, ha legalább törekednek rá. Nehéz, de nem lehetetlen föladat: csak hangosan kell olvasni a verseket, hogy megállapítsuk, a ritmus és a rím mit enged meg a helyesírásigazításban. Mert az nyilvánvaló, hogy még Ady kéziratával ellentétben sem olvasható így: *S itt ujak a bünök és ujak az átkok* (1464). Ezt át kell írni: *S itt újak a bünök, és újak az átkok*. Ugyanebben a versben a kézirat *csunya* és *ugy* alakot használ; olvasva ennek a versnek a ritmusa szerint is mind a kettőt hosszú *ú*-val ejtjük.

S ugyanígy: indokolatlan röviden hagyni az ilyen alakokat: *fölgyujtja, kísértsz, gyanuval, husába, hívogatja, híres*. Viszont olykor a helyes *sima* helyett a hosszú *síma* való a versbe (15.) Nem indokolt megőrizni *Az Értől az Oceanig* rövid *o*-ját; nyugodtan írhatunk hosszút, mert úgy is ejtjük. Megint fordítva: *Az öreg Kúnné u*-ja szükségtelenül hosszú.

Néhol a mássalhangzók időtartama is ellenkezik mai helyesírásunkkal. *Az öreg szakállas is, Bercsényi marsall huszárja* is egy *l*-lel szerepel; mi akadálya volna, hogy kettővel írjuk? S fordítva: Ady ugyan *Én jó hiszekegyem* címmel írta versét, de miért ragaszkodnánk éppen ebben a fonetikus íráshoz, hiszen a szót alanyesetben is hosszan ejtjük, mégsem írjuk két *gy*-ével! Más a helyzet a *Hunn, új legenda* esetében: ott a ritmus megköveteli a hosszúságot. *Az ember az ember telenségben* 8. sorában is meg kell őrizni a *kigyúladt* alakot.

Mindez tehát azt jelenti, hogy Ady népszerű kiadásának szöveggondozása még talán a kritikai kiadásénál is körültekintőbb, aprólékosabb munkát kíván. Mintha erre volna igazán érvényes Batsányi tétele, amelyet Ányos műveinek kiadása kapcsán szögezett le: költő szövegeinek gondozására csak költő alkalmas. Nos, ha költő nem is, mindenesetre a költészet törvényeivel, a vers-tannal költő módra járatos és a mai helyesírásból is fölkészült szakember. Soronként, szavanként kell mérlegelnie, miként lehet az eredeti költői szándék megsértése nélkül maivá, a ma embere számára minél jobban élvezhetővé tennie a régi szövegeket.

Filius ante patrem: a kritikai kiadás előtt már ezt előlegező textológiai eredményeket kaptunk a megjelenések lelőhelyének adatolásával. Még nagyobb meglepetés, népszerű kiadásokban teljesen szokatlan, hogy a jegyzetekben szöveg-változatokat is közölnek a szerkesztők. Azért is értékesek ezek, mert Ady nem engedett bepillantást költői műhelyébe: fogalmazványait igyekezett megsemmisíteni. A mégis megmaradtak tanulságos alkotáslélektani dokumentumok. A *Párizsban járt az Ősz* 2. sora (*Szent Mihály útján suhant nesztelen*) a kéziratban még így volt: *Suhanva szállt a Szent Mihály uton*; előbb a költő az állítmányt *jött* alakra cserélte, majd az egész sort törölte, és a végleges szöveget írta fölé. Az *Én nem vagyok magyar?* utolsó-előtti sora (*Svábokból jött magyaroknak*) csak a *Vér és arany* 4. kiadásában, 1918-ban szerepel először: nyilván – mint a jegyzet mondja – Rákosi Jenő Ady ellen 1915–16-ban folytatott hajszájának költői bosszújaként. Az sincs tanulság nélkül, hogy a *Sappho szerelmes éneke* Hatvanyinak szóló ajánlásából Ady a nyomdai levonat javításakor törölte a *nemes* szót. Szintügy érdekes, hogy a *Proletárfiú verse* nyomdai kéziratában *Proletárfiú dicsekvése* volt a korábbi cím.

Magyarázatok

A tárgyi magyarázatok a népszerű kiadásokban talán még inkább szűkségesek, mint a kritikai kiadásokban, mégis kiadóink általános gyakorlata, hogy jegyzetek, szavak és nevek magyarázata nélkül bocsátják ki a széles olvasóközönségnek szánt könyveiket, azzal a hamis érveléssel, hogy az olvasók nem szeretik a jegyzetes kiadásokat; ne terheljük őket magyarázatokkal. Láng József és Schweitzer Pál hibátlan érzékkel állapította meg, hol nélkülözhetetlen a fölvilágosítás. Megjegyzik, hogy melyik volt Ady első fönmaradt, majd első megjelent verse; a *Száműzöttek* című vers megértéséhez megadják az Újlaki Antal Nazarénusok című népszínművéről az elengedhetetlen tájékoztatást. A dolog természetéből fakad, hogy a *Margita élni akar* című elbeszélő költeményhez járul a legbővebb történelmi és személyi magyarázat. De azt is közlik az olvasóval, hogy „az öreg szakállas”: Kiss József; hogy kik a maria-grüni „női csukák”; tárgyilagos szavakkal világosítanak föl arról, hogy Ady a világháború előtt még Károlyi Mihály iránt is bizalmatlan (1420).

A kiadás szerkezete megfelel a hazai gyakorlatnak általában s az Ady-összesek hagyományainak is, némi módosítással. Az „összes versek”: az Ady-kötetek időrendi összesítései, az *Új Versek*-től kezdve; a *Versek* és a *Még egyszer* – a zsengek két gyűjteménye – a végére csoportosítva. A *Margita élni akar*, bár annak idején nem jelent meg, s Földessy néhány kiadása szintén hátravetette, itt is időrendi helyére, *A menekülő Élet* és *A magunk szerelme* közé került. Az *utolsó hajók* című kötet anyaga, noha Ady halála után Földessy Gyula állította össze, úgy sorakozik az előző Ady-kötetekhez, mint a költő életében megjelentek. Csak a mindezekből kiszorultak kerültek az egész kötet végére, tehát a *Versek* és a *Még egyszer* után, *Kötetekbe nem sorolt versek* címmel, a korábbi csoportosított közléstől eltérően egyetlen időrendben.

Ezzel a szerkezettel nagyjában egyet is lehet érteni, noha a következetlenségek nyilvánvalók. Elismerve, hogy kevés magyar költő volt olyan tudatos kötet szerkesztő, mint Ady, aki korábbi verseinek ciklusokba osztályozásával új értelmezéseket tudott adni alkotásainak, mégis – Kolozsvári Grandpierre Emil epés megnyilatkozása (It 1976. 422) ellenére – változatlanul vallom, hogy az időrendi szövegközlés a legtöbb tanulságot sugalló kötet szerkezet. Hogy mennyi esetleges és véletlenszerű összetevő eredménye egy-egy kötet anyaga, arra Ady művében is tanulságos példákat láthatunk. A *Szentlélek karaványa* 1907-ben jelent meg először, de Ady kihagyta következő kötetéből, a *Vér és arany*-ból, mert akkor nem tetszett neki; öt évvel később mégis betette *A magunk szerelme* című kötetébe, sőt cikluscímé tette. Az *utolsó hajók*-ból Földessy felejtett ki hét verset, de a *Jegyzetek*ből az is kiderül, hogy Ady is gyakran feledékenységéből (vagy – teszem hozzá én – hanyagságból: nem őrizte meg az újságkivágatot) hagyott ki kötetéből egy-egy verset. Nyilvánvaló, hogy a jelenlegi szerkezetet csak a tehetetlenségi erő, a hagyomány hurcolja tovább. Az *utolsó hajók* nem Adytól való, tehát helyesebb volna anyagát ugyanúgy kezelni, mint a többi hátrahagyott verset, azaz a keletkezés szoros időrendjében adni. A mostani megoldás felemás; minek ragaszkodni hozzá? S aligha van értelme a *Versek* meg a *Még egyszer* még komponátlan sorrendjét követni.

Először B. Szabó György csinálta az ország-határon kívüli egyetlen Ady-összesben, az Új-

vidéken 1956-ban megjelent kiadásban, hogy a kötet végén közölte Földessy Gyulának az Ady Múzeum második kötetében (1925) megjelentetett időrendi jegyzékét Ady verseiről, így ellensúlyozva a ciklusrendből fakadó időbeli zavarokat. Ezt a módszert – új kutatásaik eredményeivel gazdagítva – ennek a kötetnek a szerkesztői is alkalmazzák, s ez valóban nagyban megkönnyítheti Ady költői útjának követését. De elképzelhető a fordítottja is: olyan Ady-összes, amely egyetlen egységes időrendben adja a költő verseit, s a végén mutatja közl a kötetek és a ciklusok rendjéről.

Időrend

Az időrendi besorolás egyik szempontjával azonban nem értek egyet. Ha már időrend, akkor ne a megjelenés, hanem a keletkezés időrendje legyen. Az esetek többségében ugyan nem tudjuk a vers születésének napját, csupán a megjelenését, de ez utóbbi többnyire csak néhány nappal későbbi a keletkezésnél. Kár volt azonban akkor is a megjelenés időpontjának figyelembe vételével besorolni a verset, ha Ady keletkezéséből vagy egyéb forrásból ismerjük pontos születésnapját. Ugyanúgy ide kellett volna őket tenni, mint ahogy helyesen sorolták be a „nyomdafestéket nem látott verseket”.

Egyéb

Nem értek egyet azzal sem, hogy a kötetnyitót, ún. vezérverseket a jegyzetben önkényesen adott címmel látták el. Ezek egy részének az első megjelenéskor volt saját címe (*Verses könyvem előtti; Az Illés szekere; Szeretném, ha szeretnének*), de Ady a kötetben elhagyta, annál inkább, mert a két utóbbiból alkotta a kötet-címet. De ez nem vezethet oda, hogy most ezeket a verseket a kezdősorokból alkotott címmel (*Góg*

és Magóg fia vagyok én...; Az Ur Illésként elviszi mind...; Sem utódja, sem boldog őse...) emlegessük, kivált nem szögletes zárójel nélkül, tehát anélkül, hogy a bevált módon jeleznénk: a cím nem a költőtől van, hanem a textológustól.

Elkelt volna egy névmutató, hogy az ajánlások címzettjei szerint is könnyen megtalálhassuk a verseket. Az élőfej hasznosabb lett volna, ha nem Ady nevét ismétli 1300 lapon át, hanem bal oldalt a kötet, a jobbon a ciklus címét. A Jegyzetek élőfejeiben még nagyobb szükség lett volna a kötetek címekre, mert még vissza-visszalapozva, a szöveg közt is alig találjuk meg egy-egy kötet címét, hiszen ügyetlenül kisebb betűből van szedve, mint a versek címe.

Az 1517. lapon Révész Béla könyve (Ady Endre tragédiája) é. n. jelzéssel szerepel. Ma már ritkán használjuk ezt a jelzést, mert nem nyugszunk bele, még bibliográfiákból, katalógusokból ki nem nyomozzuk, és szögletes zárójelben meg nem adjuk a meglelt évet: [1924.]

A szerkesztők gondosságát mutatja, hogy sajtóhiba alig van. A jegyzetben találtam néhányat. Az 1364. lapon *A Hágár oltára* jegyzetében nincs 6. sor, hanem csak 2. Az 1421. lapon az *Utálatos, szerelmes nációm* címéből kimaradt az Ady gyakorlatában hangsúlyt jelentő vessző. Az 1429. lapon az *Őszi, piros virágok* jegyzetében is a számmal van baj: nem a 3. sor, hanem a 2. tartalmazza a hibás alakot.

Ezek apróságok. A lényeges, hogy az eddigi legjobb Ady-kiadás van a kezünkben, és került – sajnos, újabb kiadói szokás szerint nincs föl-tüntetve a példányszám, így nem tudom, hány – kézbe. S alkalmas ez a kiadás arra is, hogy tanulságait általánosítva, higgadtan, józanul megvitassuk a nem kritikai kiadások, a népszerű életmű-kiadások elvi és módszertani kérdéseit. Legalább olyan fontos és halaszthatatlan textológiai feladatunk ez, mint a kritikai kiadások szabályzatának továbbfejlesztése.

Péter László

*